

Riksantikvarieämbetet

Kulturarv ger livskraft

Hållbar utveckling ur humanistiskt och historiskt perspektiv

Fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöområdet 2005

Innehåll

INNEHÅLL 1

FÖRORD 2

SAMMANFATTNING – KULTURARV GER LIVSKRAFT! 3

UPPDRAGET OCH DESS BAKGRUND 5

En fördjupad omvärldsanalys kring hållbar utveckling 5

Det regionala kulturmiljöarbetet 5

Utgångspunkt i tidigare analyser 5

DET LÅNGSIKTIGT HÅLLBARA SAMHÄLLET – BEGREPPET OCH POLITIKEN 6

Tre hållbarhetsdimensioner – den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga 6

Den svenska strategin för hållbarhetspolitiken 6

KULTURARVSARBETETS BIDRAG TILL HÅLLBAR UTVECKLING 7

Humanistiska och historiska perspektiv 7

Ett brett samhällsuppdrag 7

Agenda kulturarv med människan i centrum 7

Central och regional samsyn 8

LIVSMILJÖ OCH LIVSKVALITET I FOKUS 9

Historiemedvetande och kunskap ger perspektiv och förståelse 10

Kulturarvsarbete främjar demokrati och folkhälsa 12

Kulturarvsförvaltning bidrar till en rik livsmiljö 13

Kulturarv är en resurs för tillväxt och utveckling 15

UTVECKLINGSBEHOV OCH FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR SEKTORSSAMVERKAN 18

Utbildning och forskning 18

Folkhälsa 19

Miljö- och naturvård 19

Byggsektorn 19

Näringslivet 19

RIKSANTIKVARIEÄMBETETS INSTRUMENT OCH AMBITIONER 20

Utvecklad kulturarvsforskning 20

Interaktiv kulturmiljöportal 21

Nationella kulturmiljöbokslut 21

Samordnat miljömålsarbete 21

Strategiska kulturmiljöbidrag 22

REFERENSER 23

BILAGOR 24

1. Översiktlig redovisning av enkätsvar från länsstyrelser 24

2. Översiktlig redovisning av enkätsvar från läns museer och kommunala museer 29

Förord

I det hållbara samhället förenas ekonomisk utveckling, social välfärd och sammanhållning med en god miljö. Samhället täcker sina aktuella behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.

Kulturarvssektorn har unika förutsättningar och ett särskilt ansvar för att bidra till en långsiktigt hållbar samhällsutveckling där människors livsmiljö och livskvalitet sätts i centrum. I 2005 års fördjupade omvärldsanalys för kulturmiljöområdet har Riksantikvarieämbetet analyserat hur kulturarvet och historieintresset kan användas i samhällsdebatten och det långsiktigt hållbara samhällsbygget.

De senaste årens utvecklingsarbete inom kulturarvsområdet har initierat en rad samarbeten med andra sektorer och aktörer i samhället. Det gemensamma arbetet för hållbar utveckling ger spännande förutsättningar att vidareutveckla denna samverkan. Årets omvärldsanalys utgör en viktig utgångspunkt för fortsättningen. Den ligger också till grund för Riksantikvarieämbetets Höstmöte 2005 – ”Framtiden till låns – hållbar utveckling” – där hela kulturarvssektorn möter deltagare från andra samhällsområden för att diskutera dessa viktiga framtidsfrågor.

De humanistiska och historiska perspektiven gör kulturarvsarbetet till en rik källa för livskraft och framtidstro!

Inger Liliequist
Riksantikvarie

Sammanfattning – kulturarv ger livskraft!

Kulturarvet och historieintresset är en resurs som bör användas i större utsträckning än idag i samhällsdebatten och samhällsbygget. Kulturarvsarbetets viktigaste bidrag till det hållbara samhället är att i samverkan med andra samhällssektorer ge humanistiska och historiska perspektiv på samhällsutvecklingen. Dessa perspektiv är grundläggande för hur människor förhåller sig till samhällets långsiktiga utveckling.

Med utgångspunkt i begreppen livsmiljö och livskvalitet fokuserar analysen mot fyra områden där kulturarvsarbetet bedöms vara särskilt viktigt för en långsiktigt hållbar utveckling. Gemensamt för dessa är att arbetet måste ske i nära samverkan med andra samhällssektorer för att få tydligt genomslag i utvecklingsarbetet. Flera goda exempel lyfts fram för att illustrera möjligheter och erfarenheter. Följande områden och generella utvecklingsbehov har identifierats:

- **Historiemedvetande och kunskap ger perspektiv och förståelse**
Kulturarvsområdet behöver vidareutveckla samarbetet kring att bygga upp, förvalta och tillgängliggöra kunskap om kulturarvets och historiemedvetandets betydelse för samhällsutvecklingen.
- **Kulturarvsarbete främjar demokrati och folkhälsa**
Kulturarvsområdet behöver vidareutveckla samverkan kring kulturarvsarbetet för att öka delaktigheten i samhället och stärka folkhälsan.
- **Kulturarvsförvaltning bidrar till en rik livsmiljö**
Kulturarvsområdet behöver vidareutveckla samarbetet kring, och formerna för, planering och förvaltning av kulturarvet för att bidra till en god och långsiktigt hållbar livsmiljö.
- **Kulturarv är en resurs för tillväxt och utveckling**
Kulturarvsområdet behöver vidareutveckla samarbetet kring kulturarvet som resurs för tillväxt och utveckling i det hållbara samhället.

Ökad samverkan mellan olika sektorer i samhället är avgörande för en effektiv användning och samordning av materiella och immateriella resurser. Inom de prioriterade områdena har följande sektorer identifierats där kulturarvsområdets samverkan behöver vidareutvecklas eller intensifieras ytterligare:

- Utbildning och forskning
- Folkhälsa

- Miljö- och naturvård
- Byggsektorn
- Näringslivet

Riksantikvarieämbetet har för egen del valt att under de kommande åren vidareutveckla följande instrument som ett led i arbetet med det hållbara samhället:

- Utvecklad kulturarvsforskning
- Interaktiv kulturmiljöportal
- Nationella kulturmiljöbokslut
- Samordnat miljömålsarbete
- Strategiska kulturmiljöbidrag

Uppdraget och dess bakgrund

En fördjupad omvärldsanalys kring hållbar utveckling

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) skall som central förvaltningsmyndighet följa och uppmärksamma förändringar och utvecklingstendenser i samhället som är av betydelse för kulturarvsarbetet. Som ett led i detta har myndigheten fått i uppdrag av regeringen att i en fördjupad omvärldsanalys senast 1 oktober 2005 redovisa *”hur kulturmiljösektorn kan bli en samlande och aktiv kraft i det arbete som syftar till att skapa en långsiktigt hållbar utveckling av vårt samhälle. Tyngdpunkten i analysen skall visa på hur detta arbete kan ske i samverkan med andra samhällssektorer”* (RAÄ:s regleringsbrev för 2005).

Uppdragets formulering innebär att arbetet har inriktats mot att vidareutveckla kulturmiljöområdets arbete med och samverkan kring hållbar utveckling. RAÄ har dessutom valt att redovisa myndighetens egna ambitioner för det fortsatta arbetet inom området.

Det regionala kulturmiljöarbetet

Analysen berör hela kulturmiljöområdet och har genomförts i samråd med andra aktörer såväl inom som utom kulturarvssektorn. Ett viktigt underlag för analysen utgörs av de enkätundersökningar riktade till länsstyrelser och läns museer som RAÄ genomfört i samråd med läns- och landsantikvarieföreningarna (bilaga 1 och 2).

Utgångspunkt i tidigare analyser

I den breda omvärldsanalys som RAÄ genomförde 2002, ”Det dynamiska kulturarvet”, lyftes arbetet för en långsiktigt hållbar utveckling fram som en av fyra generella samhällstendenser som bedömdes vara av särskild betydelse för kulturmiljöområdets utveckling. Myndigheten betonade att kulturarvsarbetet genom sitt humanistiska och historiska perspektiv har särskilda förutsättningar och ansvar för att medverka i arbetet för en långsiktigt hållbar utveckling. Grundläggande för att få genomslag för kulturarvsarbetets perspektiv bedömdes vara att det tvärsektoriella samarbetet vidareutvecklades.

Temat för 2004 års fördjupade omvärldsanalys ”Kulturarv är mångfald”, har nära koppling till arbetet med hållbar utveckling och är därför relevant även för årets analys.

Det långsiktigt hållbara samhället – begreppet och politiken

I det hållbara samhället förenas ekonomisk utveckling, social välfärd och sammanhållning med en god miljö. Samhället täcker sina aktuella behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.

Tre hållbarhetsdimensioner – den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga

Begreppet hållbar utveckling inbegriper tre hållbarhetsdimensioner – den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga dimensionen. För kulturarvsarbetet är det av stor vikt att den tidigare ekologiska fokuseringen har vidgats till en miljödimension. Till skillnad från begreppet ekologi är miljöbegreppet lättare att förena med ett humanistiskt och kulturellt förhållningssätt till samhällsutvecklingen. Under senare år har också de samhällsteoretiska och kulturvetenskapliga perspektiven uppmärksamrats alltmer i såväl miljöforskning som miljöpolitik.

Den svenska strategin för hållbarhetspolitiken

2004 presenterade regeringen en reviderad strategi för hållbar utveckling (Regeringens skrivelse 2003/04:129). I denna slås fast att hållbar utveckling är ett övergripande mål för regeringens politik. Målet gäller för alla politikområden, vilket innebär att samtliga politiska beslut ska ta hänsyn till de långsiktiga miljömässiga, ekonomiska och sociala konsekvenserna.

I strategin pekar regeringen ut följande strategiska framtidsfrågor för hållbarhetspolitiken:

- Miljödriven tillväxt och välfärd
- En god hälsa – framtidens viktigaste resurs
- En samlad politik för hållbart samhällsbyggande
- Barn- och ungdomspolitik för ett åldrande samhälle

Dessa frågor harmonierar väl med de senaste årens förnyelse av kulturarvsområdets inriktning.

Kulturarvsarbetets bidrag till hållbar utveckling

Humanistiska och historiska perspektiv

Ett av kulturmiljöområdets viktigaste bidrag till det långsiktigt hållbara samhället är möjligheten att ge humanistiska och historiska perspektiv på samhällsutvecklingen. Dessa perspektiv utgör en god grund för genomtänkta och hållbara beslut om hur framtiden skall formas, beslut som tar hänsyn till såväl våra egna som kommande generationers behov.

Ett brett samhällsuppdrag

De av riksdagen fastställda målen för kulturpolitiken och för kulturmiljöområdet ger verksamheten ett brett samhällsuppdrag som har nära anknytning till målen för ett hållbart samhälle. Det gäller såväl de kulturpolitiska målen (Regeringens proposition 1996/97:3, skr. 1996/97:129) som målen för kulturmiljöområdet (Regeringens proposition 1998/99:114). Kulturmiljömålen har alla en tydlig koppling till arbetet för en hållbar utveckling:

- ett försvarat och bevarat kulturarv,
- ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen,
- allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön,
- nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv.

De politiska målen ger en god grund för att medverka i arbetet med att förverkliga ambitionerna om en långsiktigt hållbar utveckling.

Agenda kulturarv med människan i centrum

Det nationella utvecklingsprojektet Agenda kulturarv, som pågått under åren 2001–2004, har bidragit till en landsomfattande diskussion om inriktning och arbetssätt inom kulturarvsområdet. Arbetet har bedrivits av länsstyrelserna, länsmuseerna och RAÄ i samverkan med Statens kulturråd och Svenska kommunförbundet. Ett ledmotiv för arbetet har varit att i ökad grad sätta människan i centrum för verksamheten samt skapa nätverk och kontaktytor med nya aktörer. I den gemensamma programför-

klaringen "Människan i centrum" från 2004 lyfts arbetet för en hållbar samhällsutveckling fram som en naturlig utgångspunkt för verksamheten. Två centrala inriktningar för det framtida arbetet inom kulturmiljöområdet pekas ut: att *vidga perspektiven på samtiden*, samt att *berika livsmiljön*. Ett omfattande utvecklingsarbete har genomförts runt om i landet som vittnar om verksamhetens möjligheter att bidra till ett hållbart samhälle genom bred samverkan.

Central och regional samsyn

Länsstyrelsernas och länsmuseernas enkätsvar (bilaga 1 och 2) vittnar om stor samsyn kring kulturarvsarbetets möjligheter och förutsättningar för att bidra till hållbar utveckling. Begreppen livsmiljö och livskvalitet står i fokus. Kunskapsuppbyggnad, näringslivsutveckling och folkhälsofrågor lyfts fram som viktiga utvecklingsområden och vikten av samverkan mellan naturvården och kulturmiljöområdet betonas. Miljömålsarbetet bedöms som en naturlig utgångspunkt för samarbete med andra aktörer i samhället.

Livsmiljö och livskvalitet i fokus

Kulturmiljöområdets ambition att föra in de humanistiska och historiska perspektiven i arbetet med hållbar utveckling kan realiseras på många sätt. I det följande har vi valt att lyfta fram fyra områden. Gemensamt för dessa är att arbetet måste ske i nära samverkan med andra samhällssektorer för att få tydligt genomslag i utvecklingsarbetet.

- Historiemedvetande och kunskap ger *perspektiv och förståelse*
- Kulturarvsarbete främjar *demokrati och folkhälsa*
- Kulturarvsförvaltning bidrar till *en rik livsmiljö*
- Kulturarv är en resurs för *tillväxt och utveckling*

Områdena har en tydlig koppling såväl till de strategiska framtidsfrågorna i den svenska politiken för hållbar utveckling som till de kultur- och kulturmiljöpolitiska målen. Kulturarvets roll inom respektive område berör alla tre hållbarhetsdimensioner – den miljömässiga, den sociala och den ekonomiska dimensionen. Därigenom överlappar och kompletterar områdena varandra i flera avseenden.

Hållbar utveckling är ett förhållningssätt som innebär att såväl enskilda individer som myndigheter, organisationer och företag tar hänsyn till de långsiktiga konsekvenserna av olika handlingsalternativ och beslut. I utredningen ”Biffen, bilen, bostaden. Hållbara laster – smartare konsumtion” (SOU 2005:51), har sambandet mellan människors vardagsliv, konsumtionsmönster och utvecklingen av det hållbara samhället diskuterats.

Även de kulturarvsvärden som är viktigast för det hållbara samhället återfinns i hög grad i människors vardag. Vi lever bokstavligen mitt i kulturmiljöerna och använder kulturarvet – medvetet eller omedvetet - en stor del av vår tid. Den byggda miljön, gamla och nya traditioner, språkbruk och sedvänjor, präglar vardagslivet i bostaden, närområdet, arbetsplatsen och skolan. Landskapet och näringslivet är knutet till människors arbete, transporter, mat, försörjning och identitet. Fritidsintressen är ofta knutna till ideell verksamhet, upplevelser, turism och studier. Den naturliga tyngdpunkten i analysen ligger därför på människors livsmiljö och livskvalitet.

Historiemedvetande och kunskap ger perspektiv och förståelse

→ *Historiemedvetande och kunskap om kulturarvet ger människor förutsättningar att få perspektiv på och förståelse för en långsiktigt hållbar samhällsutveckling*

”Historiemedvetande är en upplevelse av sammanhang mellan tolkningen av det förflutna, förståelsen av det närvarande och perspektiv på framtiden” (Behre & Odén 1982). Genom att utveckla ett historiemedvetande kan människan få olika perspektiv på samhällets utveckling, förstå sin omvärld och i vilka sammanhang hon lever. Kunskapen om det förflutna och medvetenheten om olika tolkningar av de händelser som inträffat (eller inte inträffat) är central för historiemedvetandet.

Kulturarvet, som innefattar såväl immateriella som materiella yttringar av den historia som människor skapat, är en resurs för kunskap och historiemedvetande. Ökad kunskap om kulturarvet kan därmed bidra till olika perspektiv på dåtid, nutid och framtid. Men historiemedvetande handlar också om insikten att kulturarvet är mångfaldigt och att det tolkas och betyder olika för olika människor och grupper i samhället. Insikten om mångfalden i kulturarvet och de olika tolkningarna av det, är väsentlig för det långsiktigt hållbara samhällets sociala dimension. Likaså är förståelsen för kulturarvets olika betydelser, bakgrund och värden, samt vad dessa innebär för samhällsutvecklingen, viktig för skapandet av en rik livsmiljö i morgondagens hållbara samhälle.

Virtuella Internetbaserade nätverk och samhällen (communities) kommer dock att förändra förutsättningarna för såväl utvecklingen av kulturarvet som kommunikation och kunskapsuppbyggnad. Är morgondagens lokala kunskap oberoende av geografi och istället baserad på intresse- och värdegemenskap? Studier med anknytning till detta pågår bland annat inom ramen för LearnIT, KK-stiftelsens forskningsprogram lärande och IT.

För att stärka arbetet med hållbar utveckling bedöms följande områden som särskilt angelägna att utveckla när det gäller historiemedvetande och kunskap om kulturarvet.

- *En utvecklad kulturarvsforskning* som problematiserar förhållandet mellan kulturarv, kunskapsuppfattning och historiemedvetande, samt vidareutvecklar metoder för värdering av kulturmiljön.
- *Ett breddat bevarandearbete* där kunskaper om vård, bevarande och brukande av kulturarvet utvecklas och är tillgängliga för alla som förvaltar kulturarvet.
- *Tillvaratagande av lokala och traditionella kunskaper* som består av såväl praktiska färdigheter som språk och traditioner. Studierna av hur dessa kunskaper påverkas och förändras i ett globaliserat samhälle, där kommunikationsformerna ständigt förnyas, behöver utvecklas.
- *Livslångt lärande i nya former* som uppmärksammar historieintressets och kulturarvets möjligheter för ett problemorienterat, ämnesövergripande och verklighetsbaserat lärande för hållbar utveckling.

För att möjliggöra detta behöver samarbeten utvecklas kring kulturarvskunskapens och historiemedvetandets betydelse för samhällsutvecklingen. Vikten av kunskapsuppbyggnad inom hållbarhetsområdet har stöd i utredningen ”Att lära för hållbar utveckling” (SOU 2004:104).

NÅGRA GODA EXEMPEL

Kunskapsutvecklingen inom byggnadsvården har stärkts genom flera projekt. ”Tradition & Byggproduktion” genomfördes under 1999–2001 med aktiviteter i sex län och ledde till att de två branschorganisationerna FIBOR och BEVIS bildades för företag inom praktisk byggnadsvård. Verksamheten var inriktad på information och utbildning om god byggnadsvård, allt från praktiskt hantverk och vårdplaner till FoU-konferenser och kurser i byggnadshistoria. Projektet engagerade projektörer, hantverkare och entreprenörer, enskilda fastighetsägare och kommunala tjänstemän samt elever vid gymnasiets byggnadsprogram.

Huvudmålen med verksamheten var dels att uppmärksamma byggnadsvårdens ekologiska och ekonomiska fördelar och dels att skapa formella och informella nätverk för personer, företag och institutioner som på ett eller annat sätt sysslar med eller köper byggnadsvård. Många aspekter av det traditionella byggandet, liksom delar av byggnadsvården kan bidra till arbetet i samhället att utveckla långsiktigt hållbara metoder för att underhålla och renovera hus. Tanken är att den kompetens som utvecklats för byggnadsvård kan tillämpas på långt fler byggnader än bara de med ett stort kulturhistoriskt värde och därigenom bidra till ett mer kretsloppsanpassat byggande.

Inom ramen för ”Östersjösamarbetet” har liknande projekt genomförts i samverkan mellan flera länder. Utbildning och utveckling av kunskaper i bland annat traditionell hantverksteknik har skapat nya arbetstillfällen för snickare och andra yrkesgrupper. Den ökade efterfrågan på kunskap och traditionella material har även bidragit till etablering av mindre firmor med speciell inriktning på byggnadsvård.

På Vessigebro skola i Halland har eleverna i årskurserna fyra och fem arbetat med den egna kulturmiljön. Varje elev har bland annat fått tillfälle att jämföra de egna livsvillkoren med livsvillkor i olika tider och har undersökt sambandet mellan dåtid, nutid och framtid i hembygden. Genom att ha kunskap om vad som formar samhället och närmiljön kan man också delta aktivt i samhällsutvecklingen. Syftet med projektet var att ta fram en metod för att arbeta med det fysiska kulturarvet i skolan enligt den lärarhandledning som man i Halland tagit fram inom projektet Agenda kulturarv. Metoden och lärarhandledningen har spridits inom Falkenbergs kommun.

Kulturarvsarbete främjar demokrati och folkhälsa

→ *Kulturarvsarbete skapar engagemang och delaktighet i samhällsutvecklingen och främjar därmed demokrati och folkhälsa*

I slutbetänkandet "Välfärdsbokslut för 1990-talet" (SOU 2001:79) konstateras att individens möjlighet att aktivt kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor är grundläggande för välfärden i samhället. Människan ses som en aktiv varelse som har möjlighet att göra egna val, bara hon har tillgång till nödvändiga resurser.

Under senare år har relationen mellan miljö och folkhälsa uppmärksamats alltmer. Den svenska folkhälsopolitiken utgår från att folkhälsan i hög grad bestäms av människors livsvillkor och levnadsvanor där ekonomiska, sociala och miljömässiga faktorer samverkar (Regeringens proposition 2002/03:35). Flera av de folkhälsopolitiska målen har nära koppling till målen för kulturpolitiken och Kulturrådet har nyligen presenterat en strategi för arbetet med kultur och folkhälsa under de kommande åren. Strategin tar utgångspunkt i allas rätt till delaktighet i och tillgänglighet till kulturlivet. Dessa aspekter är naturliga utgångspunkter även för kulturarvsarbetet.

Det första av de elva folkhälsopolitiska målen är "Delaktighet och inflytande i samhället". Möjligheten att påverka sin egen situation och aktivt delta i samhällslivet betraktas därmed som fundamental för den enskilda människans liv och hälsa. Aktuella fenomen som ökande antal sjukskrivningar, arbetslöshet, segregation och utanförskap kan skada den allmänna folkhälsan, i det långa perspektivet sänka medellivslängden och minska tillväxten i samhällsekonomin.

Här spelar kulturarvsarbetet en betydelsefull roll. Det bevarade, brukade och tillgängliga kulturarvet är i sig ett mål för det hållbara samhället, då det bidrar till att berika människor livsmiljö och därigenom öka livskvaliteten. Men även själva arbetet med kulturarvet – bevarande såväl som utveckling – är en skapande verksamhet som bidrar till ett rikare liv. Genom att aktivt och gemensamt arbeta med dessa frågor kan alla människor – kvinnor och män, barn och vuxna – öka kunskaperna, medvetenheten och engagemanget i samhället. Forskningen inom detta område behöver vidareutvecklas, vilket ligger i linje med intentionerna i regeringen forskningspolitiska proposition "Forskning för ett bättre liv" (prop. 2004/05:80).

När det gäller kulturarvets betydelse för demokrati och folkhälsa bedöms följande områden vara särskilt viktiga.

- *Kulturarvsarbete som arena* för diskussion och samhällskritik för att stärka människors delaktighet och uppmärksamma den kulturella mångfalden. Härigenom stärks demokratin genom ökad samhörighet och inflytande.
- *Kulturarvets tillgänglighet* är en demokratisk rättighet i det hållbara samhället. Därför måste såväl kulturarvet som informationen omkring det göras tillgängligt för fler och bredare grupper i samhället.
- *Kulturarvsarbetets betydelse för folkhälsan* behöver uppmärksammas inom forskning och samhällsplanering.

För att möjliggöra detta behöver samarbeten utvecklas i syfte att öka delaktigheten i samhället och stärka folkhälsan.

NÅGRA GODA EXEMPEL

Långasjö församling i Småland har i hög grad arbetat med lokalt deltagande och engagemang i den nya vård- och underhållsplanen för kyrkoanläggningen. Arbetet är utfört som ett projekt av församlingen, med ledningsgrupp från kyrkorådet samt upp till fem arbetsgrupper med totalt ca 25 deltagare. Deltagarna har till stor del själva arbetat praktiskt med planen, forskat i arkiv, gjort studiebesök etc. Det finns många fördelar med att församlingen själv leder eller är involverad i arbetet; kunskapen om och engagemanget i kyrkomiljön ökar, planen har bättre förutsättningar att bli känd och verkligen användas i den dagliga verksamheten, församlingens synpunkter får större genomslag i förvaltningens innehåll. Själva arbetet, processen då planen tas fram, främjar det långsiktiga engagemanget och blir lika viktigt som slutprodukten.

Seminariet "Kulturarv och livskvalitet: om hälsa och kulturella arv"

arrangerades av Kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen i Västra Götaland. På seminariet, som hölls inom ramen för projektet Agenda Kulturarv, deltog personer från så skilda ämnesområden som biologi, teologi, etnologi, antropologi, religions- och miljöpsykologi, arkitektur, botanik, medicin med flera. Den gemensamma bakgrunden för deltagarna var att de arbetade med frågor kring hälsa och livskvalitet inom sina respektive ämnesområden. Länsstyrelsens syfte med seminariet var att få så många nya perspektiv som möjligt, att knyta kontakter med andra områden och att ta del av nya kunskaper och tankar. Några frågor som diskuterades under seminariet var: Vad är hälsosamma och ohälsosamma kulturella arv? Är det bara det vi vill se och höra som upphöjs till kulturarv? Och vad betyder våra minnen och berättelser för hälsan?

Kulturarvsförvaltning bidrar till en rik livsmiljö

→ *En långsiktigt hållbar förvaltning av kulturarvets värden bidrar till att människors livsmiljö berikas*

En aktiv kulturmiljöförvaltning skapar förutsättningar för att möta samhällsförändringar på lång sikt samt bevarar och utvecklar kulturarvet ur ett hållbarhetsperspektiv. Det långsiktiga engagemanget innebär medvetna och ansvarsfulla ställningstaganden som tillvaratar värden i kulturmiljön.

En god förvaltning av befintliga resurser, en insiktsfull samhällsplanering och en förmåga att använda potentialen i de befintliga resurserna är viktiga förutsättningar för en hållbar utveckling. Hållbar utveckling måste utgå ifrån de människor som är verksamma i en region och ske med kunskap om och respekt för dessa människor och deras närmiljö nu och i framtiden.

Arbetet med den miljömässiga dimensionen av hållbar utveckling preciseras i de av riksdagen fastställda miljökvalitetsmålen. I propositionen "Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag" presenterade regeringen 2005 sitt förslag till fortsatt miljömålsarbete (Regeringens proposition 2004/05:150). Målsättningen med politiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. Kulturmiljön är en av fyra övergripande miljömålsfrågor. Kulturmiljöaspekterna har därför en viktig roll i merparten av de femton nationella miljökvalitetsmålen som riksdagen beslutade om 1999.

En perspektivförskjutning kan utläsas i miljömålsarbetet, från skydd mot förvaltning och utveckling, ökat tvärssektoriellt arbete samt en helhetssyn på landskapet med människan i centrum. De stora möjligheterna med och vikten av ökad samverkan mellan naturvårds- och kulturmiljöarbetet betonas särskilt. Perspektiven skapar förutsättningar för att flytta fram kulturmiljöfrågornas position i miljöarbetet och stärka samarbetet med andra aktörer i samhället.

För utvecklingen av en långsiktigt hållbar förvaltning av kulturarvets värden i människors livsmiljö är följande områden av särskild betydelse.

- *En helhetssyn på landskapet* som sätter människans förhållande till sin omgivning i centrum.
- *Ett framsynt miljömålsarbete* som ökar kulturarvets roll och samverkansmöjligheter i miljöarbetet genom fokus på förvaltning, utveckling av miljön och tvärssektoriellt arbete.
- *Utveckling av förvaltningsplanering* för ökad lokal förankring och långsiktigt tillvaratagande av kulturmiljöns värden.
- *Byggnadsvård som resurshushållning* där såväl de traditionella kunskaperna som själva byggnaderna kan tillvaratas och utvecklas som tillgångar i livsmiljön.

För att möjliggöra detta behöver samarbeten utvecklas kring formerna för planering och förvaltning av kulturarvet, vilket bidrar till att skapa en god livsmiljö.

NÅGRA GODA EXEMPEL

"Det är möjligt. Inspirationsbok för attraktivt och hållbart samhällsbyggande", utgiven av länsstyrelsen i Södermanlands län, visar goda exempel på utvecklingsarbete kring tidiga planeringsunderlag. I boken lyfts bland annat fram exempel på hur historia, nutida samhällsplanering och bostadsbyggande kan kombineras. Inom ramen för det övergripande projektet "Bo i Sörmland" valdes Brobyholm ut som ett av flera pilotprojekt. Projektet drevs i samverkan mellan länsstyrelsen, kommunen, markägare och byggherrar för att skapa mönsterbildande byggen och planprojekt. Ett av dess syften var att tillvarata och synliggöra platsens historia som en kvalitet i den framtida bebyggelseutformningen.

Samarbetet kring världsarvet på södra Öland visar hur riktade satsningar på odlingslandskapet inte bara vidmakthåller dess kultur- och naturvärden utan också har betydelse för landsbygdsutvecklingen i vidare mening. Satsningen grundar sig i stor utsträckning på lokala initiativ där i stort sett hela bygden slutit upp bakom insatserna. Den så kallade Ölandsmodellen genomsyras av samarbete mellan myndigheter och brukare när det gäller förvaltningen av landskapet samt förståelse för parternas respektive problem. De olika satsningarna har hela tiden samordnats med naturvårdens insatser och skett i dialog med de ansvariga för landsbygdsutvecklingsfrågor och miljöersättningsprogrammen.

En utredning pågår om hur världsarvets värden bättre ska kunna användas i den lokala näringslivsutvecklingen. Genom ett samarbete mellan länsstyrelserna i Kalmar respektive Blekinge län och Centrum för biologisk mångfald, pågår ett internationellt forsknings- och utbildningsprojekt om medborgerlig förankring samt vård och förvaltning av natur- och kulturmiljövärden i odlingslandskap. De svenska referensområdena utgörs bland annat av södra Öland och Bråbygden utanför Oskarshamn.

Kulturarv är en resurs för tillväxt och utveckling

• Kulturarvet är en resurs för tillväxt och utveckling som bidrar till ett långsiktigt hållbart samhälle

Begreppet hållbar utveckling är nära kopplat till solidaritetstanken mellan olika länder, mellan kvinnor och män samt mellan olika generationer. Den svenska regeringen har, som första land i världen, formulerat en samlad politik för global utveckling där målet är att bidra till en rättvis och hållbar global utveckling (Regeringens proposition 2002/03:122, skr. 2004/05:161). Ett särskilt mål för utvecklingssamarbetet är att bidra till att skapa förutsättningar för fattiga människor att förbättra sina levnadsvillkor. Den svenska politiken skall bidra till att FN:s åtta millenniemål för att avskaffa fattigdom och hunger i världen uppfylls.

Inom EU är särskilt den så kallade Lissabonprocessen för hållbar utveckling och tillväxt av betydelse. I denna betonas vikten av att bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och negativ miljöpåverkan.

I regeringens proposition ”En politik för tillväxt och livskraft i hela landet” (prop. 2001/02:4) betonas kulturpolitikens betydelse för regional utveckling och tillväxt. Kulturpolitiken pekas ut som ett politikområde vars investeringar och insatser har stor strukturell betydelse för den regionala utvecklingen. Sociala och miljömässiga frågor bör enligt regeringen ses som drivkrafter och möjligheter för tillväxt och utveckling.

Kulturarvet har under det senaste årtiondet tillmätts allt större betydelse för tillväxt och regional och lokal utveckling. Insikten om att kulturarvet är en resurs som ökar attraktionskraften och skapar möjligheter för företagande och entreprenörskap har vuxit. Härigenom har även den ekonomiska dimensionen i kulturarvsarbetets bidrag till den långsiktigt

hållbara samhällsutvecklingen blivit tydligare, liksom förhållandet mellan de sociala, miljömässiga och ekonomiska dimensionerna.

Följande områden bedöms som särskilt angelägna när det gäller kulturarvets roll i tillväxt- och utvecklingssammanhang.

- *Internationell samverkan* kring kulturarvsarbetets betydelse för global utveckling, fattigdomsbekämpning och demokratisering.
- *Ökat fokus på kulturdriven tillväxt och nätverksbyggande* i regional och lokal utvecklings- och tillväxtplanering.
- *En helhetssyn på landsbygdsutveckling* där kulturarvet bidrar till möjligheten att bo och försörja sig i alla delar av landet.
- *En utvecklad natur- och kulturarvsturism* som tar tillvara lokala boendes och brukares engagemang och kunskaper.

För att möjliggöra detta behöver samarbeten utvecklas i syfte att stimulera kulturarvets betydelse som resurs för tillväxt och utveckling i det hållbara samhället.

NÅGRA GODA EXEMPEL

Utbildningsprogrammet Africa 2009 startade 1998 som en följd av att ICCROM och UNESCO lyft fram behoven av att vidareutbilda personal i förvaltningen av Afrikas kulturarv. Riksantikvarieämbetet följer upp programmet på uppdrag av Sida sedan 2002. Programmet stöds förutom av Sida bland annat av Norad, UNESCO World Heritage Centre, samt finska, franska och italienska UD.

Programmet syftar till att utbilda och kompetensutveckla kulturmiljövärdare från samtliga länder i Afrika söder om Sahara. Utbildningen bedrivs dels i Mombasa, Kenya, dels i Porto Novo, Benin. Programmet omfattar också kortare kurser, seminarier och workshops som hålls i länder över hela Afrika, på teman som underhåll med traditionella material, dokumentationsteknik, vårdplaner och lagstiftning. En mer praktiskt inriktad del innebär att ett antal kulturlämningar restaureras, samtidigt som det erbjuder arbete för lokala hantverkare och ökar lokalsamhällenas delaktighet.

När programmet avslutas vid utgången av 2009, skall de båda skolorna ha stärkts så att de kan fortsätta med utbildningar, utan stöd från biståndsorganisationer. Hittills har 180 personer från 43 länder deltagit i olika aktiviteter. En viktig effekt är att programmet har möjliggjort för Afrikas kulturmiljövårdsorganisationer att för första gången träffas regelbundet och att bilda nätverk. Programmet har också utvecklat en tidskrift och en webbsida (www.iccrom.org/africa2009).

"Ådalen™ – historisk mötesplats och varumärke" är ett projekt som syftar till att skapa ett mer konkurrenskraftigt företagsklimat i Ådalen genom att använda industrisamhällets kulturarv som en näringslivsresurs. Med kulturarvet som utgångspunkt ska varumärket Ådalen bli känt och förknippas med något positivt. Målet är att öka regionens attraktionskraft och skapa en bredare och mer attraktiv arbetsmark-

nad som lockar ny kompetens och nya företag till området. Projektet drivs av Företagarna i Härnösand, Kramfors och Sollefteå inom EU-ramprogrammet ISKA i Västernorrland och sker i samverkan med privata företag, Handelskammaren Mittsverige, Riksantikvarieämbetet, Mitt Sverige Turism, Ådalskommunerna samt Landstinget och Länsstyrelsen.

Två nyskapande framtidskonferenser med kreatörer, entreprenörer och inspiratörer har lett till nya affärskontakter, idéutbyte och nätverksbyggande. Närmare 20 utvecklingsprojekt har startats. Samverkan har bland annat inletts mellan en rad kulturentreprenörer i regionen med alltifrån konstprojekt till kultur- och musikfestivaler.

Utvecklingsbehov och förutsättningar för sektorssamverkan

Ökad samverkan mellan olika sektorer i samhället är avgörande för en effektiv användning och samordning av materiella och immateriella resurser. Det tvärsektoriella samarbetet har för kulturarvsområdets del ökat avsevärt under senare år, på såväl lokal och regional som nationell och internationell nivå. Det gäller särskilt jord- och skogsbruk, infrastruktur, regional utveckling och samhällsbyggande. Inom de behandlade områdena kan några sektorer identifieras där kulturarvsområdets samverkan behöver vidareutvecklas eller intensifieras ytterligare. Det gäller i första hand utbildnings- och forskningssektorn, folkhälsoområdet, miljö- och naturvården, byggsektorn samt näringslivet. Miljömålsrådet och det nya Hållbarhetsrådet har viktiga roller i att stimulera sektorsövergripande samarbete kring hållbar utveckling.

På regional och lokal nivå har länsstyrelserna och kommunerna en självskriven roll att vidareutveckla det sektorsövergripande arbetet i syfte att använda de gemensamma resurserna så att de stödjer varandra. Den lokala förankringen och ansvaret för samhällsplanering och skola ger kommunerna en nyckelroll i arbetet med kulturarvet i ett hållbarhetsperspektiv.

De regionala och kommunala museerna samt den lokalt förankrade hembygdsrörelsen och andra ideella organisationer har goda möjligheter att inta en tydligare roll i hållbarhetsarbetet.

I det följande har ett antal sektorer identifierats där samverkan behöver utvecklas ytterligare. Samarbetsformerna kan till exempel bestå av gemensamt planerade och genomförda seminarier och utbildningar, där frågor som delas av de inblandade parterna kan diskuteras och utvecklas vidare. Den allt snabbare tekniska utvecklingen gör att det finns stora möjligheter att utnyttja nya former för kommunikation.

Utbildning och forskning

- Forskningssektorn med institut kopplade till olika aspekter av hållbar utveckling, FORMAS, MISTRA, KK-stiftelsen, Vetenskapsrådet med flera.
- Utbildningssektorn med universitets- och högskoleutbildningar med anknytning till hållbar utveckling, branschutbildningar och kursanordnare.
- Nätverk och ideella organisationer, studieförbund med flera.

Inom detta område kan det tvärsektoriella samarbetet dels medföra ökad kunskap om kulturarvets roll inom den hållbara utvecklingen, dels leda till ökad användning av kulturarvet som pedagogisk resurs.

Folkhälsa

- Myndigheter inom social- och folkhälsoområdet.
- Folkrörelser och ideella organisationer.

I den nya folkhälsopolitiken presenteras delaktighet och inflytande i samhället som det första målområdet. Med hjälp av en utvecklad samverkan kan kulturarvsarbetets betydelse för delaktigheten och mångfalden i samhället stärkas.

Miljö- och naturvård

- Myndigheter med ansvar för landskapsfrågor.
- Ideella natur- och miljöorganisationer.

Gemensamma utgångspunkter för ett intensifierat samarbete finns bland annat i den nya naturvårdspolitiken, i Agenda kulturarv och i den nya miljömålspropositionen. Med detta som grund kan flera sektorer samverka för en helhetssyn på landskaps- och miljöutveckling.

Byggsektorn

- Statliga och kommunala myndigheter med ansvar för den byggda miljön.
- Företag och branschorganisationer.

Inom denna sektor finns goda möjligheter att vidareutveckla kulturarvsperspektiven i redan etablerade samarbeten mellan byggföretag, myndigheter och kommuner inom det hållbara byggandet.

Näringslivet

- Företagarorganisationer och -nätverk.

Det finns behov av stabila nätverk och andra samverkansformer mellan de företag som verkar i kulturmiljöer och/eller har en natur- och kulturarvsprofil i sin verksamhet. Här har kultur- och naturmiljöområdet en viktig uppgift att delta i och stötta nätverken.

Riksantikvarieämbetets instrument och ambitioner

RAÄ har med utgångspunkt i strategin ”Kulturarv i tiden – angeläget, tillgängligt, användbart” för egen del valt att under de kommande åren lägga särskild vikt vid följande instrument som ett led i samarbetet kring det hållbara samhället:

- Utvecklad kulturarvsforskning
- Interaktiv kulturmiljöportal
- Nationella kulturmiljöbokslut
- Samordnat miljömålsarbete
- Strategiska kulturmiljöbidrag

Utvecklad kulturarvsforskning

→ *En bred och samordnad kulturarvsforskning för hela kulturmiljöområdets behov*

Som central myndighet har RAÄ ett ansvar för att följa utvecklingen och tillsammans med andra aktörer sörja för att behovet av utbildning, forskning och utveckling inom kulturarvsområdet tillgodoses. Detta görs på flera olika sätt och förutsätter nära samarbete med universitet och högskolor.

I RAÄ:s FoU-program för 2006-2010 betonas dels behovet av fördjupad kunskap om och analyser av kulturmiljöer från olika epoker och med olika karaktär, dels behovet av förbättrade verktyg för att utveckla arbetet med dessa miljöer. Parallellt finns ett behov av fortsatt kunskapsuppbyggnad och fördjupad förståelse om människors materiella kultur, levnadsförhållanden i skilda tider samt vård och underhåll av det fysiska kulturarvet. Hållbar utveckling lyfts fram som ett viktigt forskningsperspektiv. Programmet betonar vikten av analytiska och problematiserande frågeställningar som sätter kunskapen och lärandet i centrum. De forskningsinsatser som prioriteras handlar om att ställa de nya och skarpa frågorna kring kulturmiljöernas värden och tillvaratagandet av dem.

Förutsättningar för att komplettera sektorsforskningen med nya former för kunskapsuppbyggnad utreds för närvarande av RAÄ i samarbete med Statens historiska museer.

Interaktiv kulturmiljöportal

• *En innehållsrik och interaktiv kulturmiljöportal med samlad, efterfrågad och användbar information*

RAÄ har på senare år arbetat mycket med att göra kulturmiljöinformation både spridd och tillgänglig. RAÄ har tagit fram digitala informationssystem och tjänster samt digitaliserat analoga material så att systemen fylls med efterfrågat och användbart innehåll.

Utvecklingen av en kulturmiljöportal har som främsta mål att tillhandahålla en arena för dialog, opinionsbildning och kulturmiljöinformation till en bred och differentierad publik, både yrkesverksamma inom sektorn, myndigheter, organisationer och en intresserad allmänhet. Kulturmiljöportalens tjänster ska kunna erbjuda användarstöd för tolkning och blandas med redaktionellt material för att åskådliggöra och inspirera.

Exempel på portalfunktioner är tillgång till grundinformation och användarstöd som svarar mot behov hos såväl myndigheter som övriga intresserade. Andra funktioner är information om vilka aktörer som arbetar med olika frågor inom kulturmiljövården, så kallade Usenet-grupper (användar-/intressegrupper) samt nyhetssidor med bevakning av vad som pågår inom kulturarvsområdet.

Nationella kulturmiljöbokslut

• *Ett nationellt kulturmiljöbokslut som uppmärksammar kulturarvsarbetet och tillståndet för kulturmiljön*

RAÄ avser att utveckla återkommande så kallade kulturmiljöbokslut som syftar till att ta ett strategiskt helhetsgrepp på uppföljning och utvärdering av kulturarvsarbetet. Kulturmiljöboksluten bör användas för att skapa uppmärksamhet och debatt i aktuella frågor. Meningen är att boksluten ska identifiera och analysera såväl fysiska förändringar i miljön som förändrade attityder till kulturarvet och dess möjligheter.

Ett av flera viktiga underlag utgörs av den löpande kulturmiljöövervakning som RAÄ utvecklar i samråd med den regionala kulturmiljöorganisationen. Andra underlag kan bestå av omvärldsanalyser och sammanställningar av utredningar och utvärderingar som görs såväl av RAÄ som av andra aktörer.

Samordnat miljömålsarbete

• *Ett strategiskt och samordnat miljömålsarbete med utgångspunkt i humanistiska och historiska perspektiv*

RAÄ är sektorsansvarig myndighet inom miljömålsarbetet, med ansvar för kulturmiljöfrågorna. Den nya miljömålspropositionen lägger tonvikten på tre åtgärdsstrategier som lades fast 2001. Strategierna syftar till att utnyttja kostnadseffektiva åtgärder som bidrar till att uppnå flera miljö kvalitetsmål på samma gång och som bidrar till att uppfylla även an-

dra samhällsmål. Kulturmiljön berörs särskilt av ”hushållningsstrategin” som inbegriper de så kallade landskapsmålen.

Regeringen har aviserat uppdrag till RAÄ om bl.a. kulturmiljöövervakning, europeiska landskapskonventionen och kulturmiljöaspekter i miljökonsekvensbeskrivningar. Uppdraget att utarbeta förslag till nationellt genomförande av den europeiska landskapskonventionen inbegriper också att se över ansvarsfördelningen mellan myndigheterna vad gäller landskapsfrågor. Såväl detta uppdrag som miljömålsarbetet i övrigt förutsätter en bred samverkan över sektorgränserna.

En viktig utgångspunkt för RAÄ:s miljömålsarbete utgörs av de strategier som myndigheten har till uppdrag att redovisa senast 2005. Strategierna berör förutsättningar för förvaltning och utveckling av kulturmiljövården i den byggda miljön, i vattenanknutna miljöer samt i odlingslandskapet.

Strategiska kulturmiljöbidrag

→ Ett effektivt och strategiskt utnyttjande av kulturmiljöbidraget

Kulturmiljöområdets viktigaste ekonomiska styrmedel är bidraget till kulturmiljövård (anslag 28:26) som för närvarande uppgår till ca 260 miljoner kronor. Anslaget får användas för medverkan i finansieringen av de regionala tillväxtprogrammen som syftar till sektorssamverkan för en hållbar tillväxt. Bidraget bör i större utsträckning användas tillsammans med utvecklingsmedel från andra bidragsgivare, t.ex. EU, länsarbetsnämnder och kommuner för att på så sätt öka effekterna.

RAÄ samverkar med en rad sektorer i arbetet med strukturfonder, regionala tillväxt- och utvecklingsprogram samt miljö- och landsbygdsprogrammet. Utvärderingar visar att medlen för kulturmiljövård i allt högre omfattning används för att stödja regional och lokal utveckling. För att ytterligare stärka den långsiktigt hållbara effekten finns det anledning att se över förordningen om hur kulturmiljöbidraget kan och bör användas för att uppnå största möjliga nytta.

Processen kring kulturmiljövårdsanslaget, från fördelning till uppföljning och utvärdering, kan även ses som en möjlighet till att utveckla en tvärssektoriell lärande process och dialog kring den regionala och lokala hållbara utvecklingen. Att kulturmiljövården på olika nivåer aktivt deltar i samhällsprocesser med sitt kunskapskapital, till exempel arbetet med regionala utvecklings- och tillväxtprogram samt fysisk samhällsplanering, bidrar också till att synliggöra och öka kunskapen om kulturarv och hållbart samhällsbygge hos olika samhällssektorer och aktörer.

Referenser

- Att lära för hållbar utveckling*. SOU 2004:104.
- Behre, Göran & Odén, Birgitta. 1982. *Historievetenskap och historievetskap*. Lund.
- Biffen, bilen, bostaden. Hållbara laster – smartare konsumtion*. SOU 2005:51.
- Det dynamiska kulturarvet. Omvärldsanalys för kulturmiljöområdet* 2002. Riksantikvarieämbetet 2002.
- En politik för tillväxt och livskraft i hela landet*. Regeringens proposition 2001/02:4.
- En samlad naturvårdspolitik*. Regeringens skrivelse 2001/02:173.
- En svensk strategi för hållbar utveckling – ekonomisk, social och miljömässig*. Regeringens skrivelse 2003/04:129.
- FoU-program för kulturmiljöområdet 2006–2010*. Riksantikvarieämbetet 2005. (www.raa.se/forskning/program.asp)
- Forskning för ett bättre liv*. Regeringens proposition 2004/05:80.
- Gemensamt ansvar – Sveriges politik för global utveckling*. Regeringens proposition 2002/03:122.
- Hållbarhetsrådets hemsida: www.hallbarhetsradet.se
- Det är möjligt. Inspirationsbok för attraktivt och hållbart samhällsbyggande*. Länsstyrelsen Södermanlands län, 2004.
- Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål*. Regeringens proposition 1998/99:114.
- Kulturarv i tiden – angeläget, tillgängligt, användbart! Vision och strategi* 2004–2006. Riksantikvarieämbetet 2004.
- Kulturarv är mångfald. Fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöområdet* 2004. Riksantikvarieämbetet 2004.
- Kulturpolitik*. Regeringens proposition 1996/97:3.
- Kulturrådets strategi för arbetet med kultur och folkhälsa 2005–2007*. (Dnr KUR 2005/2655).
- Makt att bestämma – rätt till välfärd*. Regeringens proposition 2004/05:2.
- Mål för folkhälsan*. Regeringens proposition 2002/03:35.
- Människan i centrum. Agenda kulturarvs programförklaring*. Stockholm 2004.
- Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag*. Regeringens proposition 2004/05:150.
- Sveriges politik för global utveckling*. Regeringens skrivelse 2004/05:161.
- Välfärdsbokslut för 1990-talet. Slutbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut*. SOU 2001:79.

Bilagor

Bilaga 1. Översiktlig redovisning av enkätsvar från länsstyrelser

En viktig utgångspunkt för denna analys har varit det regeringsuppdrag som länsstyrelserna i nio län haft i uppdrag att redovisa till RAÄ senast den 1 juli 2005. Uppdraget har bestått i att *”redovisa hur det regionala kulturmiljöarbetet varit en resurs för utvecklingen av ett långsiktigt hållbart samhälle och därvid fokusera på de viktigaste insatserna”* (Länsstyrelsernas regleringsbrev för 2005). Redovisningen har gjorts i form av en enkät som tagits fram i samverkan mellan Länsantikvarieföreningen och RAÄ. En översiktlig sammanställning av svaren redovisas här nedan.

1. På vilket sätt anser ni att kulturarvsarbetet bidrar till en hållbar utveckling?

I svaren från länsstyrelserna kan uttolkas en uppfattning om att själva idén med hållbar utveckling, dvs. att främja en utveckling som tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjlighet att tillgodose sina, är just vad kulturmiljöarbetet handlar om. Man menar att kulturmiljöarbetet i sig innebär ett hållbarhetstänkande genom att det syftar till att ta vara på och vårda befintliga resurser istället för att till exempel riva och bygga nytt. Det synsätt och de metoder som kommer till användning inom den antikvariska verksamheten utgår, om än ofta outtalat, från ett resurshushållnings- och hållbarhetsperspektiv. Begrepp som ”resurshushållning”, ”återbruk” och ”vård av befintliga resurser” är liksom begreppen ”engagemang”, ”delaktighet”, ”välbefinnande” och ”trygghet” ständigt återkommande. Genom kulturmiljöarbete tillskapas miljöer som är attraktiva ur såväl ett miljömässigt, som ekonomiskt och socialt perspektiv. Länsstyrelsen i Stockholm sammanfattar i sitt svar detta resonemang genom att konstatera att kulturmiljöarbetet bidrar till hållbar utveckling genom att öka ”den kulturella välfärden”.

Kulturmiljövårdens arbete utgår från en historisk och mångkulturell dimension som skapar variation och mångfald i landskapet. Genom att vårda kulturmiljöerna skapas en attraktiv miljö för människor att bo och verka i. Ambitionen att vidmakthålla och utveckla länets kulturarvs- och kulturmiljöresurser lyfts i svaren fram som ett viktigt område inom den regionala utvecklingen där kulturmiljöområdet har ett stort bidrag att ge. De svarande menar att det i kulturmiljön och kulturarvet finns incitament för att utveckla den lokala och regionala ekonomin och få bukt med fenomen som till exempel utflyttning. Det kan handla om alltifrån att utveckla besöksnäringen till att bidra till att skapa attraktivitet och förutsättningar för företagsetablering. Ett exempel på denna typ av tänkande är att länsstyrelsen i Kalmar län, inom ramarna för länets arbete med det regionala tillväxtprogrammet, tillsammans med Regionförbundet har implementerat begreppet ”K-märkt utveckling”. Det handlar både om länsinvånarnas trivsel och livskvalitet och näringslivets utveckling. Initiativet tar sitt avstamp i en överty-

gelse om att en god livsmiljö med historiskt djup är en viktig tillgång både för länsinvånarna och för de turister som gästar länet. Tanken är att kulturarvet genom tilltalande landskap och genuina miljöer ger länet goda förutsättningar för bland annat en utökad turism med kulturarvet som inspirationskälla och huvudattraktion.

Ett annat tydligt spår i svaren är uppfattningen att ökad kunskap om historien ger en ökad förståelse för nuet. Genom kulturmiljöarbetet kan människor göras mer delaktiga i och erbjudas möjligheten att påverka lokalsamhällets utveckling och på så vis samhällsutvecklingen i stort. Allt detta verkar i positiv riktning för människors välbefinnande och upplevelse av trygghet och möjlighet att påverka sin livssituation och sin omgivning. Flera av svaren visar att det upplevs som allt angelägnare att utveckla och tydliggöra arbetet inom ramen för den sociala dimensionen. Här nämns ökade insatser för att till exempel fokusera på tillgänglighet till kulturminnesplatser, och att i ökad grad ta fasta på historiens och kulturarvets förmåga att motverka främlingsfientlighet.

2. Hur kan länsstyrelsernas kulturmiljöenheter (eller motsvarande) samverka med andra samhällssektorer i arbetet för en hållbar utveckling?

Samverkan lyfts i svarsmaterialet fram som en nyckelfråga i arbetet med hållbar utveckling. De flesta vittnar om att samverkan med andra samhällssektorer och andra aktörer i samhället ökat och utvecklats allt mer på senare år.

Svaren visar att samverkan idag sker främst med länsstyrelsens övriga verksamhetsområden inom framförallt miljö- och naturvård, boende och samhällsplanering, regional utveckling, lantbruk och skogsvård. Man har också täta kontakter med dessa verksamhetsområdens centrala företrädare som Vägverket och Skogsvårdsstyrelsen. Vissa län lyfter också fram länsarbetsnämnden som en viktig samverkanspart. Detta ofta i samband med arbete inom projektet ”Skog och Historia” som flera tar upp som ett bra exempel på hur samverkan kan ske mellan olika aktörer på ett sätt som främjar en hållbar utveckling.

För samverkan inom länsstyrelsen finns i många fall fastlagda samrådsformer i form av till exempel tvärgrupper och arbetsgrupper för gemensam beredning, men friare underhandskontakter för diskussion i gemensamma frågor utvecklas också allt mer. Flera svar visar på att de informella kontakterna handläggare emellan ökar, och att det uppstår allt fler gemensamt initierade projekt. Detta upplevs som mycket positivt för arbetet ur ett hållbarhetsperspektiv och för möjligheterna för kulturmiljöarbetet att lämna sina bidrag till en hållbar utveckling.

Kommunerna lyfts fram som en av de allra viktigaste samverkansparterna. Det handlar då dels om deras nyckelroll i miljömålsarbetet och i den fysiska planeringen, men också om deras viktiga roll som länk till medborgarna ur ett delaktighetsperspektiv. Kommunernas ofta bristande kulturmiljökompetens upplevs som ett problem.

Man samverkar också i hög utsträckning med länets museer och i förekommande fall med Regionförbund. Föreningslivet och då främst hembygdsrörelsen ses också som en viktig samverkanspart.

Bland de aktörer man skulle vilja utveckla och intensifiera samverkan med återfinns framför allt skolan, turismorganisationer och näringsliv, men även de delar av föreningslivet som man ännu inte når i önskad utsträckning som till exempel invandrarföreningar.

Hur ser ni på förutsättningarna för samverkan i dessa frågor?

Svaren visar att man upplever det som lätt att hitta ingångar till samverkan med

andra, men att det oftast sker på kulturmiljövårdens initiativ. Problem och hinder för en utvecklad samverkan utgörs framför allt av de helt olika resursmässiga förutsättningarna för de olika verksamhetsområdena inom länsstyrelsen. Många upplever det till exempel som svårt att hålla jämna steg med den mycket resursstarkare naturvården. Mer resurser skulle enligt de flesta förbättra förutsättningarna för att öka samverkan med andra samhällssektorer.

En annan faktor som förenklar samverkan med andra verksamhetsområden inom länsstyrelsen är att den sker kring konkreta frågor. Miljömålsarbetet lyfts i detta sammanhang fram i flera av svaren. Hållbarhetsaspekterna utgör den kanske viktigaste utgångspunkten för ett utvecklat tvärssektoriellt arbete. Det fortsatta miljömålsarbetet blir en naturlig mötespunkt när det gäller att utveckla och fördjupa samarbetet, men detta förutsätter att kulturmiljövården tilldelas rimliga egna resurser för att kunna arbeta med miljömålen, alternativt att Regeringen i regleringsbrevet till länsstyrelserna ger tydligare signaler om hur redan tilldelade miljömålsresurser till länsstyrelsen skall kunna nyttiggöras med mera av tvärssektoriellt perspektiv.

Flera länsstyrelser lyfter också fram att en utvecklad samverkan med länets kommuner är önskvärd och sannolikt skulle ha stor positiv effekt på hur kulturmiljöområdet förmår bidra till en hållbar utveckling. Möjliga vägar som föreslås i detta sammanhang är att samarbeta med att ta fram moderniserade kulturmiljöprogram och att arbeta för att kommunerna förses med ökad egen kulturmiljökompetens.

Det finns i flera fall uttalade ambitioner att arbeta för att även förse andra samhällssektorer med kulturmiljökompetens. Man vill också bli bättre på att bearbeta andra för att visa på de möjligheter och vinster som ligger i att samverka med kulturmiljövården.

Vilken roll bör länsstyrelsernas kulturmiljöenheter ha i relation till andra samhällssektorer?

De svarande är överens om att den roll länsstyrelsen bör inta skiftar beroende på sammanhang och medaktör. När det handlar om länsstyrelsens kärnverksamhet anser de flesta att rollen ska vara drivande och operativ. Länsstyrelsen ska ta initiativ och ha ett proaktivt och utvecklingsinriktat arbetssätt. I andra sammanhang handlar det mer om att samordna och stödja andras insatser. Det kan till exempel röra stöd till metodutvecklande verksamhet och kunskapsuppbyggnad genom 28:26-anslaget, eller att förmedla erfarenheter och ”best-practiceexempel”. Somliga av de svarande menar att länsstyrelsens roll i första hand ska vara stödjande, samordnande och pådrivande eftersom kommunerna står för de mer operativa insatserna. Ett alltför operativt arbetssätt från länsstyrelsens sida, menar man, riskerar att passivisera dem vi jobbar gentemot.

3. Hur kan kulturarvssektorn bli en samlade och aktiv kraft i arbetet för en hållbar utveckling i framtiden?

Svaren visar att länsstyrelserna ser det som mycket angeläget att arbeta mer aktivt med att tydliggöra sätten på vilka kulturmiljöarbetet bidrar till en hållbar utveckling inom alla tre dimensionerna – den ekonomiska, den miljömässiga och den sociala. Detta skulle till exempel kunna göras genom att ta initiativ till och stödja forskning och utveckling som handlar om kulturarvets roll inom hållbar utveckling, eller genom att arbeta för ett ändrat regelverk när det gäller hanteringen av Kulturmiljöanslaget för att göra det mera utvecklingsinriktat.

Som en absolut framgångsfaktor när det gäller kulturmiljöområdets möjlig-

heter att bidra till en hållbar samhällsutveckling lyfts också det regionala utvecklingsarbetet fram. Att finnas med på ett tydligt sätt och att komma in ännu tydligare i detta arbete är något som samtliga svar berör. Miljömålsarbetet och tillgänglighet i vid bemärkelse är andra återkommande teman. Många ser dessa frågor som möjliga och avgörande ingångar för kulturmiljöområdet att få en viktigare och tydligare roll i samhällsplaneringen.

Flera länsstyrelser lyfter också fram vikten av att kulturmiljöområdet förmår agera gemensamt, och att man utvecklar samverkan med andra. Viktiga aktörer i omvärlden är i detta sammanhang centrala verk och organisationer med ansvar för utvecklingsfrågor som till exempel Nutek, Glesbygdsverket, KK-stiftelsen, Boverket, Naturvårdsverket och Jordbruksverket. Ett förslag är att etablera en sammanhållen regional livsmiljöpolitik med bäring på utvecklingsfrågorna som utgår från att miljö-, kulturarvs- och folkhälsofrågor hänger intimt samman och har en avgörande inverkan på den regionala utvecklingen.

Svaren vittnar också om behovet av att anlägga långa tidsperspektiv. Effekterna av kulturmiljöområdets arbete är svåråtgörbara och syns ofta först på längre sikt. Det är inte alltid möjligt eller ens fruktbart att eftersträva mätbara uppföljningsindikatorer. Ekonomiska satsningar bör därför bygga på andra och mer långsiktiga bedömningar än snabbt mätbara effekter.

De länsstyrelser som svarade på enkäten var:

Dalarna, Gotland, Gävleborg, Kalmar, Skåne, Stockholm, Västerbotten, Västra Götaland och Örebro.

Bilaga 2. Översiktlig redovisning av enkätsvar från läns museer och kommunala museer

För att få ett brett underlag för arbetet med omvärldsanalysen och att fånga upp uppfattningar och erfarenheter av att arbeta med kulturarv och hållbar utveckling hos museer på regional och kommunal nivå gjordes en enkät. Denna enkät skickades till samtliga läns museer och till de statsbidragsberättigade kommunala museerna. Svar inkom från elva läns museer och fyra kommunala. Enkäten var uppdelad i två block. Det första blocket innehöll tre öppna frågor om museernas arbete med hållbar utveckling. Det andra innehöll ett antal påståenden där de uppmanades att ange i vilken utsträckning de instämde samt att ge en kommentar till ställningstagandet. En översiktlig sammanställning av svaren redovisas här nedan. (Frågorna 2 och 3 har i denna redovisning slagits ihop.)

1. På vilket sätt anser ni att kulturarvsarbetet bidrar till en hållbar utveckling?

De argument som i första hand förs fram i svaren är att kulturarvet och kulturmiljön bidrar med långa tidsperspektiv och historiskt djup både i människors idémässiga föreställningar om samhället och samtiden, och i deras fysiska livsmiljö. Dessa långa tidsperspektiv, menar man, är ett bidrag till ett långsiktigt och hållbart tänkande hos samhället i stort. Genom att bevara och bruka kulturarv skapas också en rik och varierad livsmiljö vilket i sin tur verkar positivt på dem som lever i eller besöker en miljö. Genom kulturarvsarbetet kan det också skapas orsakssamband och förståelse för processer som påverkat och påverkar samhället, och förankring i tillvaron. Man tar också upp att man med hjälp av historiska perspektiv och inslag i miljön kan kontrastera dagens förbrukningssamhälle, och skapa förståelse för det främmande och annorlunda.

De flesta ger också olika förslag på hur och på vilka sätt kulturarvsarbetet bör bedrivas för att på bästa sätt bidra till en hållbar samhällsutveckling. Nästan alla dessa insatser tar sin utgångspunkt i utåtriktat arbete, och syftar till ett aktivt och medvetet bevarande och brukande av kulturarv och kulturmiljöer med fokus på mångas delaktighet. Resonemangen utvecklas och exemplifieras nedan.

2–3. Hur kan kulturarvssektorn samverka med andra sektorer och bli en samlande och aktiv kraft i arbetet för en hållbar utveckling? Vilka är de viktigaste framgångsfaktorer och samverkansparterna?

Allmänhetens engagemang för frågorna anses vara en absolut framgångsfaktor. Många lyfter vikten av att upprätthålla och stimulera andras engagemang för kulturarvet och få till stånd en fungerande dialog mellan kulturarvsbrukare (allmänheten, andra institutioner, myndigheter, föreningsliv, näringsliv etc.) och kulturarvets institutioner. De svarande ser det som att man i egenskap av museer har en nyckelroll som mötesplats och kunskapsbas. Man menar att det därför krävs en kraftfull satsning på de institutioner som arbetar med förankring och förmedling, dialog och debatt samt kunskapsuppbyggnad om kulturarvet.

De aktörer som främst lyfts fram som viktiga samverkanspartners är länsstyrelser och kommuner. De allra flesta nämner också utbildningsväsendet, föreningslivet, och turismssektorn. Många nämner också näringslivet och de regionala utvecklingsorganen. I några fall tar man upp svenska kyrkan och vård- och omsorgssektorn. Hur samverkan bör se ut skiljer sig naturligtvis åt beroende på vem som är samverkanspart. I flera svar lyfts dock behovet av en tydlig rollfördelning mellan de olika kulturarvsorganen, vilket man ser som en förutsättning för att kunna bygga en bra samverkan med andra samhällssektorer.

När det gäller länsstyrelser och kommuner tar flera upp att man skulle vilja utveckla samarbetet med de samhällsplanerande och naturvårdande funktionerna. Metoder som nämns i dessa sammanhang är tvärprojekt, gemensamma principdiskussioner kring framför allt det mer traditionella kulturmiljöarbetet som program-, bygglov- och planarbete. Miljömålsarbetet, skogsvård och samarbete kring världsarv nämns också.

Skolan nämns som en av de främsta samverkansparterna, eftersom man anser det som viktigt att barn och ungdomar redan tidigt kommer i kontakt med och blir medvetna om kulturarv och kulturmiljö. Här ges exempel på olika satsningar som har att göra med alltifrån utveckling av den egna pedagogiska verksamheten, till träffar med lärare och att avsätta pengar för bussning av länets skolbarn i årskurs fem till museet. Även högskolor och universitet ses som viktiga samverkanspartners.

Samarbeten som är särskilt viktiga att vidareutveckla är det som sker med naturvården, fohälsoområdet, näringslivet, turismsektorn och det regionala utvecklingsarbetet.

Frågorna 4–8 var utformade som påståenden. De tillfrågade gavs möjlighet att ange i vilken utsträckning de instämmer i påståendet på en skala mellan 1 och 5 där 1 stod för "instämmer inte alls" och 5 för "stämmer helt".

4. Det är lätt att hitta ingångar till samverkan med andra samhällssektorer i arbetet för en hållbar utveckling.

Snittet hamnade på 3.2. Kommentarererna som följde pekar på att man själva tycker att kopplingen mellan kulturarvsarbete och hållbar utveckling är lätt att motivera och att ingångarna utvecklas, men att det ibland kan vara svårt att få med sig andra sektorer i samarbeten och projekt. Anledningar som anges är bland annat att det saknas resurser för att satsa på att utveckla samarbeten. Ett museum menar i sitt svar att en startfinansiering för projekt med bäring på hållbar utveckling troligen skulle göra det lättare att utveckla denna typ av samverkan.

5. Andra samhällssektorer är angelägna om att söka samverkan med kulturarvssektorn i frågor som handlar om hållbar utveckling.

Snittet hamnade på 2.4, vilket får tolkas som att man upplever att andra samhällssektorer inte är så angelägna om att söka samverkan kring dessa frågor. Från kommentarererna kan man utläsa att en uppfattning om att kulturarvets koppling till och relevans när det gäller hållbar utveckling inte är tydlig för andra. Någon menar dock att efterfrågan på bidrag från kulturarvsområdet i dessa frågor har ökat på senare år.

6. Att tydliggöra hur kulturarvet bidrar till hållbar utveckling är en av de viktigaste framtidsfrågorna för kulturarvssektorn.

Snittet hamnade på 4.3. Här är kommentarererna få men värderingen alltså hög, vilket får tolkas som att man betraktar det som angeläget tydliggöra sätten på vilka kulturarvet bidrar till hållbar utveckling.

7. Hållbar utveckling är bara en bland flera aspekter kulturarvsarbetet har att förhålla sig till i framtiden.

Snittet hamnade på 3.7. Av kommentarererna till påståendet kan utläsas att man ser frågan om hållbar utveckling som en av flera viktiga aspekter i kulturarvsarbetet, men som en mycket viktig sådan.

8. Arbetet med en hållbar utveckling delas in i tre dimensioner; den sociala, den ekonomiska och den miljömässiga. Kulturarvsarbetet kan inte inordnas under en av dessa utan är lika viktigt i alla tre dimensioner!

Snittet hamnade på 4.2. Kommentarererna till detta påstående visar att de allra flesta ser det som att kulturarvsarbetet har lika stor bäring på alla tre dimensioner. Enligt några svar är den ekonomiska dimensionen inte fullt lika viktig som de övriga två.

Fråga 9 var utformad för att fungera som ett komplement till fråga 8. De tillfrågade gavs möjlighet att ange i vilken utsträckning de anser att påståendet stämmer in på respektive dimension. Skalan var mellan 1 och 5, och 1 stod för "lätt" och 5 för "svårt". Här fanns ingen möjlighet att lämna någon kommentar.

9. Ange hur lätt det är att finna motiv för kulturarvets bidrag till hållbar utveckling inom ramen för respektive dimension.

Svaren på denna fråga bekräftar den bild som framträdde i svaren på fråga 8, nämligen att det är svårast att hitta motiv för kulturarvets bidrag inom den ekonomiska dimensionen. Lättast tycker man att det är att finna motiv inom den miljömässiga dimensionen.

De museer som svarade på enkäten var:

Bohusläns museum, Dalarnas museum, Länsmuseum på Gotland, Länsmuseum Gävleborg, Jönköpings läns museum, Kulturen i Lund, Malmö museum, Naturhistoriska museet i Göteborg, Stockholms stadsmuseum, Värmlands museum, Västerbottens museum, Västergötlands museum, Västmanlands läns museum, Länsmuseum Västernorrland och Örebro läns museum.